

Dávid Géza

A népesség vándormozgalma a Budai szandzsákban, 1546—1559

A történeti demográfia napjainkig igen eltérő mélységű és megbízhatóságú eredményeket mondhat magáénak a világ különböző régióiban és a történelem egyes korszakait tekintve.¹ A törökség és ezen belül az Oszmán Birodalom népesedési viszonyairól máig igen hézagosak az ismereteink, s több vonatkozásban a legalapvetőbb mutatókkal sem vagyunk tisztában.² A kérdést nagy mértékben bonyolítja, hogy soknyelvű államalakulatról van szó, amelyben bizonyos különbözőségek joggal feltételezhetők akár a családstruktúra,³ akár a születési és halálozási értékek, akár a városi és a falusi lakosság aránya terén⁴ a különböző népek és vallások között, még akkor is, ha a középkor sok szempontból homogénabb volt demográfiai vonalon, mint a 20. század. Hosszú-hosszú idő fog eltelni addig, amíg valamelyest is megközelítő adataink lesznek az egyes részterületekről, amelyek alapján néhány kérdésben egykor szintézist is alkothatunk. Ugyanakkor teljességgel tisztában kell lennünk azzal, hogy jó néhány fontos aspektust — megfelelő forrás hiányában — soha nem fogunk tudni megvizsgálni.

Jelen tanulmányomban a Budai szandzsák 1559. évi tahrir-defterének a migrációra vonatkozó adatait dolgoztam fel.⁵ Ennek az összeírásnak különleges értéket az kölcsönöz, hogy nem letisztázott változat, hanem fogalmazvány vagy más szóval munkapéldány. Készítéskor először lemásolták a Budai szandzsák mindaddig első, 1546-ból való defterét, majd személyenként haladva nevük fölé jegyezték az időközben bekövetkezett esetleges változásokat. A munkával megbízottak törekvése nemcsak a halottak, eltűntek és jövevények számbavételére terjedt ki, hanem annak is igyekeztek utána járni, hogy a hiányzók hová költöztek el, ritkábban annak, hogy az újonnan érkezettek honnan jöttek. Az összeírás vezetőjének rendkívüli gondosságát mutatja, hogy esetenként ellenőrizte, hogy csakugyan szerepel-e az illető a bementott új lakhelyen, másfelől azt is figyelemmel kísérte, hogy nem fordul-e elő valaki megismételten a felvételben. Tevékenységét nehezítette, hogy elvben 10 éves helyben tartózkodás kellett ahhoz, hogy egy alattvalót új lakóhelyén vehessenek listára, annak elteltéig a régebbi településen kellett feltüntetni. Bár e téren bizonyára voltak eltérések az idők során, hiszen az ezzel kapcsolatos állítások gyakran ellenőrizhetetlenek voltak, s ezért egyszerűbb lehetett az éppen aktuális viszonyokat rögzíteni, a jelen defterben általánosságban továbbra is helyben lakónak tekintették a meghatározott településre elköltözöttnek jelletteket, ugyanakkor az 1546-os népességből levonták az „eltűnt” és „megszókött” kategóriába vontakat és — természetesen — az elhalt személyeket.⁶ S nem könnyíti értékelési nehézségeinket az sem, hogy az 1559-ben más helyen lakókként feltüntetettek közül jópáran még a három évvel későbbi új defterben is régi településüknél találhatóak csak meg.⁷

E tanulmányt a Soros Alapítvány támogatásával készítettem el.

Ismét mások az 1562-es defterben a szóba jöhető — azaz a régi és az új — települések egyikében sem szerepelnek, aminek megint több oka lehet. Számunkra azonban mindez most nem volt lényeges, célunk csupán az 1559-es bejegyzések alapján a lakosság belső vándorlásáról kibontakozó kép rögzítése volt. Nézetünk szerint az illetén aprómunka megcsinálása vihet csak nagyobb összefüggések felismeréséhez.

A vizsgálatot, amint azt a fentiekben mondottak részben meghatározták, az alábbi bontásban végeztem el:

A) Ismeretlen helyre költöztek („eltűntek” vagy „megszököttek”). Ezen belül:

I. Családfők

II. Nem családfők

- Ezen belül: 1. Családfők nőtlen testvérei
2. Családfők nőtlen fiai
3. Vezetéknév nélkül szereplő nőtlenek (szolgák)

III. Ismeretlen helyre költöztek összesen

B) Ismert helyre költöztek. Ezen belül:

1. 1559-ben a Budai szandzsákbeli új lakhelyén összefrtak⁸
2. 1562-ben a Budai szandzsákbeli új lakhelyén összefrtak
3. Se új, se régi lakhelyén nem szereplők, bizonytalanok⁹
4. 1562-ben a régi lakhelyén összefrtak¹⁰
5. A szandzsákon kívülre költöztek
6. Ismert helyre költöztek összesen
7. Ismert helyre költözött családfők összesen

C) Összefrt családfők összesen (1546)¹¹

D) Összefrtak száma összesen (1546)

E) A migrációban részt vevő családfők összesen $A \text{ I.} + C \text{ I.}$

F) A migrációban részt vevők összesen $A \text{ II.} + C \text{ II.}$

Náhijenként haladtam, s elkülönítettem egymástól a falvakat és a városokat. A falvak közül kirekesztettem azokat, amelyeknél semmilyen változást nem tüntettek fel, ezek egytől-egyig pusztásodó helyek, számuk összesen 16 volt. Ha azonban a falu lakatlanná vált ugyan, de egyenként beírták hogy kívül, mi történt, akkor azt a helységet felvettem (az egyetlen ilyen: No. 85. Fősócsút). A végén kategóriánként összesítettem az egész szandzsákot. A helységenkénti eredményeket az alábbi táblázat tartalmazza (az egyéb jelek magyarázata: a. = a helység sorszáma [vö. az 5. jegyzettel], b. = a helység neve, c. = a helység jogállása [V = város, F = falu], % = F:D).

a.	b.	c.	A			B				C	D	E	F	%			
			I.	II.	III.	1.	2.	3.	4.						5.	6.	7.
			1.	2.	3.												
I. Budai nđhije																	
1.	Budun	V	4	+	1=5	3	2			5	2	269	366	6	10	2,7	
2.	Tetem	F			1	1						43	47	—	1	2,1	
5.	Ért	F	1		1							28	28	1	1	3,5	
6.	Százhalom	F						2	3	5	5	10	10	5	5	50,0	
10.	Zásnbok	F	3		1 6 10		1			1	2	2	65	99	5	12	12,1
13.	Töke	F	1		1							7	12	1	1	8,3	
18.	Nagy Báté	F					1 2 5				8	4	9	15	4	8	53,3
22.	Keszi	F		2	1	3						48	84	—	3	3,5	
25.	Almás	F	1		1							43	58	1	1	1,7	
27.	Szigedfő	F										15	18	—	—	0,0	
28.	Adon	F	2		2		1			1	1	51	69	3	3	4,3	
36.	Besenyő	F					2			2	2	14	18	2	2	11,1	
37.	Budun-i Atik	V			1 1	1	1			1	1	63	104	1	2	1,9	
38.	Pentele	F					2			2	1	27	36	1	2	5,5	
39.	Venim	F	1		1							53	92	1	1	1,1	
45.	Etyek	F	5		5							20	22	5	5	22,7	
49.	Marton Vásár	F				1	1			2	2	12	15	2	2	13,3	
52.	Gyura	F	1	1	2							8	11	1	2	18,1	
54.	Alsótabaj	F										10	14	—	—	0,0	
57.	Tordas	F										3	3	—	—	0,0	
58.	Berki	F										10	11	—	—	0,0	
61.	Bia	F						2		2	2	4	7	2	2	28,6	
62.	Tinnye	F					2	1		3	3	4	7	3	3	42,9	
66.	Sókút	F										29	32	—	—	0,0	
71.	Ercsi	F	2	1	3							28	54	2	3	5,5	
73.	Órsziget	F				5				5	5	6	6	5	5	83,3	
75.	Ákszenpetri	F	1		1							12	17	1	1	5,9	
83.	Örs	F					1			1	1	3	3	1	1	33,3	
85.	Főöcsút	F	2	1	1	4						2	4	2	4	100,0 ¹	
86.	Fődvár	V	4		1 6 11							131	192	4	11	5,7	
87.	Bócska	F	1		1							131	176	1	1	0,6	
88.	Madacsa	F			3 3		1			1	—	26	45	—	4	8,8	
89.	Előzallás	F	1		1							33	44	1	1	2,2	
93.	Karácsonszállítás	F					2			2	2	28	37	2	2	5,4	
99.	Főven	F	1		1							12	12	1	1	8,3	
100.	Vál ¹²	V	4	2	2	8 17	1	4		7	29	28	143	207	32	37	17,9
	Összesen		35	3	9 19	66 30	5 25	3	8	71	61	1400	1976	96	137		
	Város		12	—	3 10	25 21	1 6	—	7	35	31	606	869	43	60		
	Falu		23	3	6 9	41 9	4 19	3	1	36	30	794	1107	53	77		

II. Pesti nđhije

114.	Peste	V	3	2	4	4	13		4	4	2	122	177	5	17	9,6
117.	Varsán	F						4	1	5	4	6	9	4	5	55,5
118.	Takson	F							1	1	1	17	22	1	1	4,5
119.	Nemeg	F	1		1	2						22	28	1	2	7,1
122.	Szekcsuj	V		1		1						48	69	—	1	1,4
124.	Szentomáskáta	F	1		1	2						19	29	1	2	6,9
125.	Szenmártonkáta	F										34	41	—	—	0,0
126.	Bódogasszonkáta	F	3	1	1	2	7	1	6	7	6	20	25	9	14	56,0

DAVID/A NÉPESSÉG VÁNDORMOZGALMA

a.	b.	c.	A			B						C	D	E	F	%			
			I.	II.	III.														
			1.	2.	3.	1.	2.	3.	4.	5.	6.						7.		
127.	Szenlőrincbéta	F	6	1	2	1	10				1	1	—	29	40	6	11	<u>27,5</u>	
128.	Egróskáta	F												20	29	—	—	0,0	
129.	Csekekáta	F												19	23	—	—	0,0	
130.	Újzáz	F	3		1		4		1		3	4	3	44	57	6	8	14,0	
131.	Rékás	F	1				1				1	1	1	16	17	2	2	11,8	
132.	Folta	F						1		1		2	2	29	41	2	2	4,9	
134.	Tetőtlen	F												5	9	—	—	0,0	
136.	Félegyház	F												22	31	—	—	0,0	
137.	Gyömrő	F	2				2		1		1	2	2	20	25	4	4	16,0	
138.	Verecegyház	F	1		1	2			1		1	1	1	58	80	2	3	3,8	
139.	Szada	F	1			1	1				1	1	1	44	64	2	2	3,1	
140.	Rátót	F							1		1	1	1	30	50	1	1	2,0	
141.	Szenmiklós	F	2			2	4		1	1	1		3	35	66	3	7	10,6	
142.	Tápiószentmárton	F				1	1							58	90	—	1	1,1	
143.	Pánd	F	3		3	3	9							28	45	3	9	20,0	
146.	Ság	F	4		2	1	7							19	32	4	7	21,9	
148.	Csiktarcsa	F	1			2	3							22	31	1	3	9,7	
149.	Kistarcsa	F												10	13	—	—	0,0	
150.	Irsaszeg	F			1	1			1		1	1	1	29	42	1	2	4,8	
151.	Mende	F												7	8	—	—	0,0	
153.	Ölle	F	1				1							31	45	1	1	2,2	
156.	Vecsecs	F												6	10	—	—	0,0	
157.	Gonba	F	2	3	2		7		1	1		2	—	32	51	2	9	17,6	
158.	Zaiger	F	2			3	5							22	29	2	5	17,2	
159.	Bicske	F	10		4	14			1		1	1	1	44	68	11	15	<u>22,1</u>	
160.	Herencsén	F	2				2							27	38	2	2	5,3	
163.	Lackház	F	2			2	1					1	1	22	40	3	3	7,5	
166.	Vacs	F	2				2							48	64	2	2	3,1	
172.	Mikebuda	F												23	31	—	—	0,0	
174.	Szenkirál	F			1		1							8	13	—	1	7,7	
175.	Bial	F												14	20	—	—	0,0	
178.	Hügye	F												13	17	—	—	0,0	
180.	Bankház	F												9	17	—	—	0,0	
182.	Imrefalva	F		1			1							7	9	—	1	11,1	
183.	Pereg	F												3	6	—	—	0,0	
184.	Csév	F	3				3							26	33	3	3	9,1	
185.	Nyáregyház	F												19	27	—	—	0,0	
186.	Maglód	F	1				1	1	3	4		8	6	11	19	7	9	<u>47,3</u>	
187.	Dabas	F	6				6							20	35	6	6	17,1	
188.	Pezser	F				4	4							10	22	—	4	18,2	
191.	Inacs	F				1	1							19	29	—	1	3,4	
193.	Sári	F				1	1	1						11	18	1	2	11,1	
194.	Kácsaba	F							1			1	1	11	14	1	1	7,1	
195.	Bilje	F								3	6		9	8	14	20	8	9	<u>45,0</u>
196.	Gyón	F												9	13	—	—	0,0	
198.	Szinkota	F												39	49	—	—	0,0	
201.	Besnyő	F	3	1			4	1				1	1	9	11	4	5	<u>45,5</u>	
202.	Pécel	F		4	1		5			2		1	3	3	26	46	3	8	17,4
203.	Ókcsa	F												41	60	—	—	0,0	
206.	Demsőd	F												28	37	—	—	0,0	

a.	b.	c.	A			B							C	D	E	F	%
			I.	II.	III.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.					
				1.													
209.	Szentomás	F	1	2	3	1				1	1	18	25	2	4	16,0	
210.	Szenmiklós	F	1		1							28	41	1	1	2,4	
213.	Gubacs	F				5	1	4			10	9	12	18	9	10	<u>55,6</u>
215.	Hernád	F	11	1	12							35	45	11	12	26,7	
216.	Vecse	F				2					2	1	43	59	1	2	3,4
219.	Jánoshida	F	1	1	2	4						32	46	1	4	8,7	
221.	Tódkér	F	1		1							20	29	1	1	3,4	
222.	Pódharaszti	F								1	1	1	17	23	1	1	4,3
223.	Caaba	F	4		4							49	91	4	4	4,4	
227.	Kerepes	F	1		1							42	61	1	1	1,6	
228.	Gödöl	F										3	3	—	—	0,0	
229.	Besnyő	F										13	19	—	—	0,0	
230.	Alberti	F	1		1							31	44	1	1	2,3	
231.	Irsa	F					1	2		1	4	4	17	18	4	4	22,2
232.	Molnár	F			1	1						21	31	—	1	3,2	
233.	Uri	F	2		2							13	20	2	2	10,0	
234.	Petrefalva	F	1		1	2						8	12	1	2	16,7	
244.	Hartján	F	2		2							10	12	2	2	16,7	
246.	Vadas	F						1			1	1	5	7	1	1	14,3
247.	Szalk	F										8	9	—	—	0,0	
248.	Felsőbokor	F					3	6	3	2	14	8	14	24	8	14	<u>58,3</u>
250.	Alsóbokor	F	1		1							10	17	1	1	5,9	
251.	Verseg	F										80	96	—	—	0,0	
253.	Heréd	F	1	1	1	3						16	22	1	3	13,6	
254.	Kálló	F										19	37	—	—	0,0	
256.	Hévtz	F										24	33	—	—	0,0	
257.	Bódogfalva	F	3		3							100	156	3	3	1,9	
258.	Szántó	F	5	3	1	1	10					25	38	5	10	26,3	
260.	Zsámbok	F	6	1	1	1	9					49	84	6	9	10,7	
261.	Kóka	F	2		2	4						57	79	2	4	5,1	
262.	Dáni	F	1		1							17	28	1	1	3,6	
263.	Bak	F	2	1	5	8	1				1	1	64	108	3	9	8,3
265.	Kartal	F	1		1			8	15	1	24	20	30	39	21	25	<u>64,1</u>
267.	Lőrinci	F	1	2	2	2	7					82	122	1	7	5,7	
269.	Monostor	F		1	1	1	1	3	4		8	8	13	19	8	9	47,4
270.	Győrök	F	1		1							54	71	1	1	1,4	
273.	Tura	F			13	13						89	128	—	13	10,2	
274.	Sámsönház	F	2		2					1	1	1	26	42	3	3	7,1
275.	Szöllős	F	2		2	4						97	135	2	4	3,0	
276.	Ecseg	F	2	1		3						66	80	2	3	3,8	
277.	Jobbágyi	F								1	1	—	35	51	—	1	2,0
278.	Valkó	F			1	1						30	46	—	1	2,2	
279.	Szenlászló	F	1		1					1	1	1	18	28	2	2	7,1
280.	Györgye	F			1	1						35	47	—	1	2,1	
281.	Szele	F										27	40	—	—	0,0	
282.	Sóshartján	F			1	1						19	44	—	1	2,3	
285.	Bágyon	F										24	40	—	—	0,0	
286.	Márkház	F			1	1						5	11	—	1	9,1	
287.	Gede	F										11	16	—	—	0,0	
288.	Caécse	F			1	1						23	30	—	1	3,3	

DÁVID/A NÉPESSÉG VÁNDORMOZGALMA

a.	b.	c.	A			B							C	D	E	F	%	
			I.	II.	III.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.						
289.	Palotásbatvan	F	4		4									36	63	4	4	6,3
290.	Kőrös	V	1		3	4								157	210	1	4	1,9
291.	Kőkénös	F	4	1	2	7								25	43	4	7	16,3
292.	Híhalom	F			8	8		4		3	7	5		33	60	5	15	25,0
293.	Homokterenne	F												13	19	—	—	0,0
295.	Nemtin	F	6	6	2	2	16							11	22	6	16	72,7
296.	Megyer	F												40	95	—	—	0,0
297.	Dengeleg	F			2	2								11	21	—	2	9,5
298.	Újlak	F			1	1		1		2	3	1		16	32	1	4	12,5
302.	Cegléd	V	6		4	10				4	4	1		199	302	7	14	4,6
304.	Bénye	F												8	9	—	—	0,0
305.	Almás	F							1	1	1			5	7	1	1	14,3
306.	Pálfalva	F			3	3			14	14	5			14	39	5	17	43,6
307.	Keresztúr	F							3	3	3			6	8	3	3	37,5
308.	Kezsi	F	5		1	6			3	3	3			78	108	8	9	8,3
311.	Újfalva	F	1			1								31	40	1	1	2,5
312.	Pilis	F												12	16	—	—	0,0
314.	Domon	F	1			1	1	1	1			3	3	7	8	4	4	50,0
315.	Zsidó	F					1	1	8			10	7	11	15	7	10	66,7
316.	Kocsi	F				1				1	1			25	38	1	1	2,6
317.	Haraszti	F												3	5	—	—	0,0
321.	Dab	F												11	13	—	—	0,0
322.	Tas	F	1		1	2	4							3	8	1	4	50,0
324.	Szengyörgy	F												6	8	—	—	0,0
325.	Szenmárton	F	2		2	4								9	9	2	4	44,4
326.	Kazár	F												9	17	—	—	0,0
Összesen			154	31	28	99	312	22	10	53	51	43	179	134	3797	5623	288	491
Város			10	3	4	11	28	—	—	4	—	4	8	3	526	758	13	36
Falu			144	28	24	88	284	22	10	49	51	39	171	131	3271	4865	275	455

III. Kecskeméti náhije

335.	Kecskemét	V	2		1	61	64							295	471	2	64	13,6
342.	Ferencszállás	F					2			2	—			27	36	—	2	5,5
344.	Orgován	F	2			2								7	8	2	2	25,0
345.	Mízse	F	2		4	6	5			5	4			39	62	6	11	17,7
349.	Lajos	F			4	4	1			1	1			24	29	1	5	17,2
351.	Pálka	F												23	35	—	—	0,0
352.	Paládics	F	6		2	8		1	3	1	5	5		20	27	11	13	48,1
353.	Tószeg	F												15	22	—	—	0,0
354.	Szenkirál	F							1			1	—	41	53	—	1	1,9
355.	Szenlőrinc	F												33	40	—	—	0,0
356.	Főszőlőpár	F							1			1	1	22	24	1	1	4,2
357.	Farnas	F	1			1								24	32	1	1	3,1
358.	Sőreg	F												15	19	—	—	0,0
359.	Küörd	F												32	45	—	—	0,0
360.	Aba	F	10		1	11								156	221	10	11	5,0
361.	Füzesmegyer	F	4	6	2	2	14			1	1	2	1	31	54	5	16	29,6
362.	Gyolja	F												27	57	—	—	0,0
363.	Jenő	F	1			1								26	39	1	1	2,6
364.	Kara	F	3			3			1			1	1	32	50	4	4	8,0

a.	b.	c.	A			B							C	D	E	F	%	
			I.	II.	III.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.						
			1.	2.	3.													
365.	Százszeg	F											14	20	—	—	0,0	
366.	Törtel	F	1		1		1		1	1			69	94	2	2	2,1	
368.	Baracsa	F	2		2	4		1				1	26	37	3	5	13,5	
369.	Szengyörgy	F	1		1	2							6	9	1	2	22,2	
370.	Jakabzállás	F							1			1	9	10	1	1	10,0	
372.	Adacs	F											2	2	—	—	0,0	
373.	Bene	F			1	1							3	5	—	1	20,0	
374.	Beszter	F	1			1							6	6	1	1	16,7	
376.	Alsóalpár	F											13	13	—	—	0,0	
377.	Kerekegyház	F	3		1	4							14	19	3	4	21,0	
378.	Izák	F	1		1	2							13	18	1	2	11,1	
379.	Kiszállás	F	1		1	2							20	31	1	2	6,5	
380.	Vatya	F											10	12	—	—	0,0	
387.	Csán	F			2	2							42	56	—	2	3,6	
388.	Fölgöd	F											32	40	—	—	0,0	
389.	Egyház	F	1		1	2							7	9	1	2	22,2	
Összesen			42	6	5	82	135	8	1	6	4	2	21	16	1175	1705	58	156
Város			2	—	1	61	64	—	—	—	—	—	—	—	295	471	2	64
Falu			40	6	4	21	71	8	1	6	4	2	21	16	880	1234	56	92

IV. Váci náhije

401.	Vác	V	6	1	1	6	14	1				1	1	213	316	7	15	4,7	
402.	Közd	F	2		5	7	1	2	10				13	10	101	172	12	20	11,6
404.	Caelete	F	5		1	5	11		2			2	1	70	117	6	13	11,1	
405.	Nozál	F			1	1			5		1	6	2	41	62	2	7	11,3	
406.	Rádót	F			6	6								54	98	—	6	6,1	
408.	Némeg	F	3		1	4								50	84	3	4	4,8	
409.	Szilágy	F			1	1	2				1		1	20	31	1	3	9,7	
411.	Hartján	F	1		2	3								24	37	1	3	8,1	
412.	Csörög	F												20	37	—	—	0,0	
413.	Penc	F			2	4	6							49	87	—	6	6,9	
414.	Szód	F												30	57	—	—	0,0	
419.	Verovics	F			2	2			1			1	1	38	52	1	3	5,8	
421.	Szokol	F			3	3								56	78	—	3	3,8	
422.	Ecsed	F	1			1			1		2	3	2	26	45	3	4	8,9	
423.	Duka	F							1			1	1	9	16	1	1	6,3	
425.	Agárd	F			2	2								29	50	—	2	4,0	
427.	Keszeg	F						5	1	4			10	8	22	28	8	10	35,7
428.	Legénd	F	1			1								13	20	1	1	5,0	
429.	Néza	F												12	20	—	—	0,0	
430.	Szenti	F												11	17	—	—	0,0	
431.	Püspökatvan	F							4	11			15	13	37	49	13	15	30,6
432.	Kelecsén	F			1	1								9	16	—	1	6,3	
433.	Kővezsd	F							1				1	6	7	1	1	14,3	
434.	Acsa	F	1			1								12	17	1	1	5,9	
435.	Sáp	F	6		3	9								17	26	6	9	34,6	
436.	Szondakér	F												13	28	—	—	0,0	
440.	Csitár	F												9	14	—	—	0,0	
441.	Almás	F												8	14	—	—	0,0	
442.	Gárdon	F										1	1	2	3	1	1	33,3	

DÁVID/A NÉPESSÉG VÁNDORMOZGALMA

a.	b.	c.	A			B							C	D	E	F	%	
			I.	II.	III.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.						
444.	Kinkér	F											9	18	—	—	0,0	
445.	Csalár	F	2		2								13	30	2	2	6,7	
447.	Galabofőse	F											14	20	—	—	0,0	
448.	Kincsitár	F						1		1	1		10	18	1	1	5,6	
449.	Táp	F		1	1	1		3	4	8	7		10	20	7	9	45,0	
450.	Máca	F											31	42	—	—	0,0	
454.	Szilgy	F	1		1								14	18	1	1	5,6	
455.	Koplán	F											6	12	—	—	0,0	
456.	Mohora	F											20	30	—	—	0,0	
457.	Nagybercel	F				1				1	1		50	63	1	1	1,6	
458.	Kisbercel	F							2	2	2		7	7	2	2	28,6	
459.	Kóvár	F											9	13	—	—	0,0	
460.	Bér	F	2		2								33	51	2	2	3,9	
463.	Ceszvi	F			1	1	2		1	3	2	8	4	8	13	4	9	69,2
464.	Bakófalva	F											4	7	—	—	0,0	
465.	Haraszti	F											10	16	—	—	0,0	
467.	Terén	F											28	44	—	—	0,0	
468.	Magyaród	F			1	1							15	28	—	1	3,6	
470.	Rimóc	F	2		1	3							15	27	2	3	11,1	
472.	Bátka	F											9	17	—	—	0,0	
473.	Szelescsén	F											7	14	—	—	0,0	
474.	Buják	V	1		1								36	54	1	1	1,9	
475.	Szirák	F	1		1								21	32	1	1	3,1	
476.	Várbo	F											16	26	—	—	0,0	
478.	Dra	F		1	1				1	1	1		15	23	1	2	8,7	
481.	Varsán	F	2	1	3								18	20	2	3	15,0	
483.	Debercsén	F											13	21	—	—	0,0	
484.	Becske	F				3		1		4	3		46	62	3	4	6,5	
485.	Nándor	F				1		1		2	2		39	63	2	2	3,2	
486.	Ipolkér	F											13	14	—	—	0,0	
487.	Egyháznényc	F	5		2	7							13	18	5	7	38,2	
489.	Sipek	F	1		1								6	7	1	1	14,3	
492.	Surán	F	1		1								11	11	1	1	9,1	
497.	Csóri	F											10	10	—	—	0,0	
Összesen			44	2	14	40	100	15	3	33	20	11	82	63	1580	2467	107	182
Város			7	1	1	6	15	1	—	—	—	—	1	1	249	370	8	16
Falu			37	1	13	34	85	14	3	33	20	11	81	62	1331	2097	99	166

V. Visegrádi náhije

502.	Marosa	V	1		1	3	5							94	122	1	5	4,1
503.	Bogdán	F					1					1	—	33	40	—	1	2,5
505.	Vácsev	F												19	27	—	—	0,0
506.	Tódfalva	F												7	7	—	—	0,0
510.	Bolgár	F					1					1	1	17	22	1	1	4,5
512.	Szentendri	F							1			1	1	19	24	1	1	4,2
513.	Kisorosfalva	F												23	32	—	—	0,0
515.	Pócsamegyer	F	2		2									43	56	2	2	3,6
516.	Torda	F												12	14	—	—	0,0
517.	Monosto	F			1	1	1				1	1	14	17	1	2	11,8	
Összesen			3	—	2	3	8	3	—	1	—	—	4	3	281	361	6	12
Város			1	—	1	3	5	—	—	—	—	—	—	—	94	122	1	5
Falu			2	—	1	—	3	3	—	1	—	—	4	3	187	239	5	7

a.	b.	c.	A			B							C	D	E	F	%		
			I.	II.	III.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.							
			1.	2.	3.														
<i>VI. Kuvini náhije (Kácsura)</i>																			
534. Kuvin	V	38	1	1	56	96								536	670	38	96	14,3	
538. Újfalva	F													28	38	—	—	0,0	
539. Szenmárton	F						1			1		2	2	46	55	2	2	3,6	
540. Szenmihál	F													16	25	—	—	0,0	
541. Háros	F										3		3	2	55	70	2	3	4,3
542. Tököl	F	1		3	4	2				1		3	1	91	109	2	7	6,4	
544. Caepel	F	4			4									58	69	4	4	5,8	
545. Szőlős	F	1			1					3		3	3	53	60	4	4	6,7	
546. Szenmiklós	F	3			4	7								96	118	3	7	5,9	
547. Becse	F								1		1	1	1	41	52	1	1	1,9	
548. Gyala	F			1	1									30	38	—	1	2,6	
549. Makád	F	4		1	5									50	57	4	5	8,8	
550. Simonfalva	F													8	8	—	—	0,0	
551. Lóré	F	1			1									35	38	1	1	2,6	
552. Lak	F							2					2	2	9	12	2	16,7	
Összesen		52	1	1	65	119	3	2	1	8	—	14	11	1153	1419	63	133		
Város		38	1	1	56	96	—	—	—	—	—	—	—	536	670	38	96		
Falu		14	—	—	9	23	3	2	1	8	—	14	11	617	749	25	37		

A náhijenkénti összesítésnél az ismert helyre költözők csoportjait összevonva az itt következő főbb mutatók nyerhetők (a jelek feloldását l. a 39. oldal tetején):

I. Falvak

Náhije	A			B			C			D		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3
Budai	23	18	41	30	6	36	53	24	77	794	313	1 107
Pesti	144	140	284	131	40	171	275	180	455	3271	1594	4 865
Kecskeméti	40	31	71	16	5	21	56	36	92	880	354	1 234
Váci	37	48	85	62	19	81	99	67	166	1331	766	2 097
Visegrádi	2	1	3	3	1	4	5	2	7	187	52	239
Kuvini	14	9	23	11	3	14	25	12	37	617	132	749
Összesen	260	247	507	253	74	327	513	321	834	7080	3211	102 91

II. Városok

Budai	12	13	25	31	4	35	43	17	60	606	263	869
Pesti	10	18	28	3	5	8	13	23	36	526	232	758
Kecskeméti	2	62	64	—	—	—	2	62	64	295	176	471
Váci	7	8	15	1	—	1	8	8	16	249	121	370
Visegrádi	1	4	5	—	—	—	1	4	5	94	28	122
Kuvini	38	58	96	—	—	—	38	58	96	536	134	670
Összesen	70	163	233	35	9	44	105	172	277	2306	954	3 260

III. Falvak és városok összesen

Budai	35	31	66	61	10	71	96	41	137	1400	576	1 976
Pesti	154	158	312	134	45	179	288	203	491	3797	1826	5 623
Kecskeméti	42	93	135	16	5	21	58	98	156	1175	530	1 705
Váci	44	56	100	63	19	82	107	75	182	1580	887	2 467
Visegrádi	3	5	8	3	1	4	6	6	12	281	80	361
Kuvini	52	67	119	11	3	14	63	70	133	1153	266	1 419
Összesen	330	410	740	288	83	371	618	493	1111	9386	4165	13 551

(A = Ismeretlen helyre költözők, B = Ismert helyre költözők, C = A migrációban részt vevők összesen, D = Az 1546-os defterben összeírtak, 1 = családfók, 2 = nem családfók, 3 = családfók és nem családfók összesen)

Az arányok terén azt tartom a legfontosabbnak bemutatni, hogy miként oszlik meg a migráció az ismeretlen és az ismert helyre költözők között egyfelől a családfók (E, F), másfelől a nem családfók (H, I) szempontjából a családfók és a nem családfók összlétszámához viszonyítva, valamint e két fő kategóriához soroltaknak az összes családfókhöz (G), illetve az összes nem családfókhöz (J) mért százalékos viszonylatát, végül hogy a teljes népességből mekkora volt az ismeretlen (K) és az ismert (L) helyre menők részesedése, legutoljára pedig, hogy az összlakosságot mily mértékben érintették e mozgások (M).

I. Falvak

	E	F	G	H	I	J	K	L	M
Náhije									
Budai	2,9	3,8	6,7	5,8	1,9	7,7	3,7	3,3	7,0
Pesti	4,4	4,0	8,4	8,8	2,5	11,3	5,8	3,5	9,3
Kecskeméti	4,6	1,8	6,4	8,8	1,4	10,2	5,8	1,7	7,5
Váci	2,8	4,6	7,4	6,2	2,5	8,7	4,0	3,9	7,9
Visegrádi	1,1	1,6	2,7	1,9	1,9	3,8	1,2	1,7	2,9
Kuvini	2,2	1,8	4,0	6,8	2,3	9,1	3,0	1,9	4,9
Összesen	3,7	3,5	7,2	7,7	2,3	10,0	4,9	3,2	8,1

II. Városok

Budai	2,0	5,1	7,1	4,9	1,5	6,4	2,9	4,0	6,9
Pesti	1,9	0,6	2,5	7,8	2,1	9,9	3,7	1,0	4,7
Kecskeméti	0,7	0,0	0,7	35,2	0,0	35,2	13,6	0,0	13,6
Váci	2,8	0,4	3,2	6,6	0,0	6,6	4,0	0,3	4,3
Visegrádi	1,1	0,0	1,1	14,3	0,0	14,3	4,1	0,0	4,1
Kuvini	7,1	0,0	7,1	43,3	0,0	43,3	14,3	0,0	14,3
Összesen	3,0	1,5	4,5	17,1	0,9	18,0	7,1	1,4	8,5

III. Falvak és városok összesen

Budai	2,5	4,4	6,9	5,4	1,7	7,1	3,3	3,6	6,9
Pesti	4,1	3,5	7,6	8,6	2,5	11,1	5,5	3,2	8,7
Kecskeméti	3,6	1,3	4,9	17,6	0,9	18,5	7,9	1,2	9,1
Váci	2,8	4,0	6,8	6,3	2,1	8,4	4,1	3,3	7,4
Visegrádi	1,05	1,05	2,1	6,3	1,2	7,5	2,2	1,1	3,3
Kuvini	4,5	1,0	5,5	25,2	1,1	26,3	8,4	1,0	9,4
Összesen	3,5	3,1	6,6	9,8	2,0	11,8	5,5	2,7	8,2

(E = A1:D1, F = B1:D1, G = C1:D1, H = A2:D2, I = B2:D2, J = C2:D2, K = A3:D3, L = B3:D3, M = C3:D3)

Az értékelés első szempontjával a migráció területi, ezen belül a falvak és a városok közötti megoszlása kínálkozik. Általánosságban leszögezhető, hogy a Budai szandzsák a maga mintegy 11 400 km²-es kiterjedésével a magyarországi oszmán

közigazgatási egységek legnagyobbika volt. Nyolc korábbi magyar megye kisebb-nagyobb részeit ölelte magába — eltérő földrajzi adottságú és különböző népsűrűségű vidékeket, melyek közül az északiak ráadásul abba a zónába estek, amelyek jobban ki voltak téve katonai összecsapásoknak. A sajtáságos török közigazgatási besorolási szisztéma miatt igencsak változatos volt az egy-egy néhíjéhez tartozó helységek, csakúgy mint ezen belül a városok és városalakók száma. A visegrádi náhijéba osztott települések közül 10-et vontunk vizsgálatunkba, alig valamivel többet, 15-öt — köztük a kor szintjén hatalmas névadó várost — a Kuvin-Ráckeve központtal működőből. E két náhijénél óvatosaknak kell lennünk: a migráció %-os értéke torzíthat. E miniegységekhez képest közepes nagyságúnak mondható budai (36 hely) és kecskeméti (35 település) náhijében közel azonos mennyiségű település szerepel, s míg az előbbi népességének 44%-a élt városban, addig az utóbbiban, a később a hódoltság egyik legnagyobb központjává kinövő Kecskeméten írták össze a náhije népének jó egynegyedét. A váci náhije már nagynak tekinthető, 63 szá- munkra használható adatokat nyújtó helységével, de még így sem érte el felét sem a hatalmas, 134 lakott hellyel rendelkező pesti náhijének.

Bár a közigazgatási egységek különböző kiterjedése rejthetne magában megtévesztési lehetőséget, ha a %-os összesítés M/III. oszlopára nézünk, mégsem találunk — az egy visegrádi náhije kivételével — igazán nagy különbségeket az alegységek között, főleg nem a teljes szandzsák átlagához képest. A legnagyobb arány a legvédelethez, szigeten fekvő (!) kuvini náhijében mutatkozik (9,4%), azt egy szintén nagyobb biztonságban lévő, mert délebbre fekvő egység, a kecskeméti követi (9,1%). Elég azonban egy pillantást vetni a városi migráció (M/II. oszlop) arányára, hogy magyarázatot kapjunk e kilengésre. S ezen a ponton vissza kell utalnom az előző paragrafusban mondottakra is, miszerint Kuvinhoz alig tartozott falu, s emellett a város népessége többre rúgott azok összalakosságánál; hacsak a falvakat vesszük, épp ez a náhije mutatja fel a második legalacsonyabb értéket. A többi járásban vagy egészen közel járt egymáshoz a falusi és a városi migráció aránya — mint Budánál — vagy utóbbi az előbbinek meglehetősen alatta maradt — mint Vácánál és különösen Pestnél (ez az egyetlen náhije, ahol a falvak költözési mértéke az átlag fölött van!) — vagy enyhén meghaladta — mint Visegrádnál. Ez utóbbi náhijéhez viszont azt hozzá kell fűznünk, hogy 1546 és 1559 között 3 települése — maga Visegrád és 2 falu — vált néptelenné, s ha ezek lakóit egy az egyben költözőnek vennénk — ami nyilvánvaló módszertani hiba lenne, hisz elhalálózásokkal is számolnunk kell —, akkor éppen ez az egység kerülne az élre.

A városok között tehát Ráckeve viszi a prímet, amikor összlakóinak 14,3%-a, ezen belül — különösen az igen mozgékonyak bizonyuló szolgák révén — nőtleneinek csaknem fele odébbáll. Ebben szorosan követi őt Kecskemét, ahonnan szintén a szolgák távoztak tömegesen, míg a családfők közül jóformán senki.¹³ A városi családfők egyébként kevésbé voltak vándorhajlamúak, mint falubeli társaik, Ráckeve kivételével, amihez még a budai náhijét kapcsolhatjuk, ahol a két érték igen közel áll egymáshoz.

A legélesebben kirajzolódó jelenség a családfők nagyobb részének helyben maradása, szemben a nőtlenek erőteljesebb mozgékonyásával (vö. a G és J oszlop-pal). A falvaknál kisebbek az eltolódások, három néhijében (budai, váci, visegrádi)

1% körül jár, a másik háromban pedig 3—5% között van. A városoknál viszont hatalmasak az ingadozások: míg a budai néhijében a távozó családfők némi többségben vannak a nőtlenekkel szemben, addig másutt akár nagyságrendiek a differenciák a másik irányban. Végső összesítésben csak mintegy fele annyi családfőt látunk elvándorolni, mint nőtlen férfit (6,6% családfővel szemben 11,8% nem családfő).

Szintén jellegzetesek a különbségek aszerint, hogy ismerték-e az eltávozottak új tartózkodási helyét vagy sem. Itt is döntő tényezőnek bizonyul, hogy városokról vagy falvakról van-e szó. (Előbbiek az összes költözők 12, utóbbiak 88%-át tették ki.) A budai náhijét kivéve a városokban alig-alig tudtak válaszolni a „hova ment” kérdésre, akár családfőkről, akár legényekről érdeklődtek. A falvaknál viszont a családfők tekintetében három náhijében (budai, váci, visegrádi) is több a pontos információ, mint a bizonytalan. A nem házásoknál viszont egységesen ritkább az új lakhely ismerete. Összesítésben a falvak családfőinél minimális az eltérés a szököttek és eltűntek javára (3,7% ismeretlennel szemben 3,5% ismert), a városoknál már 100%-os (3,0%-kal szemben 1,5%). Az egyedülállókról is a falvak lakói tudtak többet, de itt már jó háromszor annyi a nem tudott új lakhely (7,7, illetve 2,3%), ugyanakkor a városoknál tizenhétszeres ez a különbség (17,1% az ismeretlen és csak 0,9% az ismert). Világos tehát, hogy a falusi népesség belső információs csatornái jobban működtek, mint a városiaké.

Mindent egybevéve az 1546-ban összeírt és itt megvizsgált 13 551 személy közül 13 év alatt összesen 1111 fő, azaz 8,2% (évi átlagban 0,63%) tűnt el, szökött meg vagy költözött ismert helyre. A migrációban részt vevő családfők száma 618, ami a 9386 családfőnek 6,6%-a (évi átlagban 0,51%). A nem családfők vándormozgalmának értéke ennél jóval magasabbra, 11,8%-ra rúg (4165 főből 493 — éves átlagban 0,91%). Ez utóbbiak közül azonban 308-an szolgalegények voltak, azaz a nőtlenek 62,5%-át ők tették ki. Ezek a migrációs együttthatók még akkor is igen alacsonyak, ha a magas halálozási ráta, melynek sem bemutatására, sem értékelésére most nem vállalkozom, eleve redukálta azok körét, akik abban részt vehettek volna, s ilyen értelemben az életben maradt lakosságnak természetesen nagyobb hányada volt elköltöző. Csakhogy az ilyen jellegű vizsgálatnál mindig a kiindulási helyzethez viszonyított változásokat szokás és érdemes figyelemmel kísérni. Én is ezt tettem.

Az ismert helyre ment 371 személy közül csupán 81 főt lehetett 1559-ben már ott megtalálni, ami kerekítve 22%-ot ad ki. Hozzájuk társul 21 férfi, akit 1562-ben regisztrálnak a megjelölt településen (6%). Ezzel szemben közel egy negyede a szóban forgó embereknek még 1562-ben is eredeti lakhelyén tűnik fel (86 fő). A legnagyobb hányadot azok képviselik, akik egyik összeírásban sem bukkannak fel a megadott új helyen, de 1562-ben már a régi faluban vagy városban sem szerepelnek. 119 személyről, a vizsgáltak 32%-áról mondhatjuk ezt, bár az értéket kissé torzítja, hogy közéjük került néhány nagyvárosba költöző, akiket — mint említettem — nem próbáltam meg azonosítani, illetve pár eleve bizonytalan olvasatú helynévvel feltűnő férfi. Végül a szandzsák határain kívüli településsel 64 főt jeleztek, s mivel ezek 1562-ben már hiányoznak eredeti helyükről, ténylegesen elmenteknek számíthatók (17%). Kivülük még 7 olyan esetet tudok, akiknek neve

főle ugyan valami távoli helységet írtak, ám 1562-ben még mindig ugyanott lajstromozták őket, mint korábban (s ezért a helységenkénti bontás B/4-es kategóriájába kerültek).

Nagyon tanulságos áttekinteni a vándorlási irányokat is. Kifejezetten a hódoltságon kívülre mindössze 6 fő távozott, természetesen csak az ismertek közül. Öten Egerbe, egy valaki pedig Nagyszombatba (ma Trnava) ment. Nyilvánvaló, hogy az elszököttek-eltűntek között (és ők voltak túlsúlyban, méghozzá kétharmadát kiteve az összes migrációban részt vevőnek), még jócskán lehetnek ilyenek, azonban számuk felbecsülésére nem vállalkozhatunk. Jobban kellene ismernünk a közösségi emlékezet határait. Az azért szembeszökő, hogy míg a nős távozók 46,5%-áról tudták hová ment, addig az egyedül állóknak csak 17%-áról. Hogy aztán a szolgalegények sokkal mozgékonyabbak lettek volna, mint mások, az nyitott kérdés... Akinek tudjuk „úticélját” — akár családfők lettek legyen, akár nem —, azokról az derült ki, hogy túlnyomó többségükben egész közeli falut vagy várost néztek ki maguknak, igen gyakran kifejezetten a szomszéd települést. S ebben teljesen véletlenszerű volt, hogy az mely világtáj felé feküdt. Semmi jel sem mutat arra, hogy északra igyekeztek volna az emberek, a délebbre eső vidékek legalább annyira csábították őket. Nagyobb mérvű városba törekedés sem bontakozik ki példainkból. Az emberek java része, mégpedig a 371 főből mintegy 280, azaz pont 75%-uk 15—20 km-en belül mozgott, amint ez a kis, ám méretarányos térképekről leolvasható.¹⁴ Számomra mindez váratlan, s nem utal a háborúk következtében felbolydult lakosságra.

Ha az 1111 költözőt elosztjuk a 293 település között, átlagosan 3,8 főt kapunk. A falvaknál ez a mutató érthetően alacsonyabb, míg a városoknál magasabb (3,0, illetve 21,4 személy). S mialatt valamennyi városnál találtak elmenőket, addig 80 falunál, azaz 28,6%-uknál senki neve fölé nem jegyezték be változást ebben az összefüggésben. Ez utóbbi arány mögött azonban az egyes náhijéknél ismét meglehetősen nagyok az eltérések: míg a Budához sorolt falvaknak csupán 15,6%-át nem érintette a migráció, addig a Pesthez tartozók 26,9, a Kecskemét központúaknak 32,3, a Vácból irányítottaknak 36,1, a Visegrádhoz számítottaknak 44,4, végül a Ráckeve alá osztottaknak 21,4%-a jelentkezik ebben a kategóriában. E különbségekből nem helyénvaló messzemenő következtetéseket levonni, hiszen a fenti érték alapján Buda környékét tarthatnánk a legfelkavarodottabbnak, ugyanakkor éppen ott találjuk — Visegrád után — a migráció érintette legtöbb olyan falut, ahonnan csak 1—5 személy ment el. (A 27 helységből 25 ilyen.)

A konkrét számszerűség tekintetében egyébként a felső határt 20 főnél vontam meg, s még így is csak 4-et találtam az összes vizsgált település közt, amelyekből ennél többen vándoroltak el (ezekből is 3 város: Kecskemét, Ráckeve és Vál és csak egy falu). S még a 16—20 fővel csökkenő helyiségek száma is csupán 5 (4 falu, 1 város). Azaz az esetek hatalmas többségében a kitapintható vándorlás nem súlyos. Tovább haladva lefelé: a 11-15 fővel szereplő helyek száma 16, a 6-10 fővel jellemezhetőké pedig 30. Ezekkel szemben nem kevesebb mint 158 településben (azaz az összes helység mintegy 54, a tényleges költözést felmutatók 74%-ában) csupán 1-5 távozót rögzítettek. Ha arra gondolunk, hogy ekkor a Budai szandzsákban az átlagos falunagyság — a bizonyára hiányos adatok korrigálása nélkül is — 125 fő

körül járt,¹⁵ aminek mintegy a fele volt férfi, akkor önként adódik, hogy a vándor-mozgalom, néhány kivételtől eltekintve, nem öltött jelentékeny méreteket.

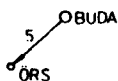
A szóban forgó értékeket térképre vetítve sem mutatkoznak jelentősebb göcök, ahonnan markánsan többen keltek volna útra. Mégis, a Zagyva, Tápió és Galga folyók mentén, illetve Vác közelében némiképpen sűrűsödnek azok a pontok, ahonnan 5—15 fő vált meg. Ugyanakkor a délebbre fekvő részeken, valamint a Szentendrei- és a Csepel-szigeten a helyek többségéből alig távoztak. Ez mondható el a legészakibb területekről is: itt különösen sok a migrációtól egyáltalán nem érintett falvak száma.

Mindazonáltal felmerül még egy szempont: nem változik-e a régiónkénti megoszlás, ha a százalékos értékeket visszük térképre. E számításoknál ugyan kísért annak veszélye, hogy a kis lélekszámú helyeknél már egyetlen össze nem írt személy miatt is meglehetősen nagyot változik az arány, ha nem állítunk fel túl sok kategóriát és azokat jól választjuk meg, a torzulás esélye csökken. Ismét 6 csoportot hoztam létre: a 0%-osok mellett a 0,1—10,0%, a 10,1—20,0%, a 20,1—40,0%, a 40,1—60,0% közöttit és a 60,1% felettit. A szórás — mint az várható volt — nagyobb lett: míg a „szűzen maradt” helyek mennyiségében természetesen nem következett be változás, a legkedvezőbb alosztályba jutottaké némileg fogyott, de még mindig nagy számú helység, 124 esett ide. (Ne feledjük: ezekben évi 1% alatt maradt a migráció!) Ezt 44 településsel követte a harmadik, majd 22-vel a negyedik csoport. E közepes migrációjú helyekhez képest az élénk vándorlásra utaló ötödik és hatodik kategóriában 17, illetve 6 helység sorolódott. Mindez amellet érvel, hogy a náhijenkénti, illetve a szandzsák-szintű átlagok mögött nem bújt meg sok kirívóan magas egyedi variáció, más szóval: drasztikus méreteket csak fél tucat településen öltött a felkerekedési tendencia.

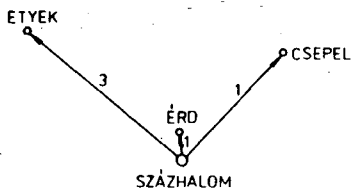
A területi eloszlást mutató térkép is színesebb lett, de igazán jelentős változást nem lehet regisztrálni. A Tápió-mente továbbra is viszonylag jobban érintettnek tűnik, de most már délen és északon is több magas hányados bukkan fel. A két nagy Duna-sziget viszont továbbra is őrzi meglehetősen intaktságát.

Nem hallgathatunk azonban az összeírásban meglévő ellentmondásosságról sem. Ez abban áll, hogy az újonnan lajstromba vettek száma gyakran jócskán meghaladja a migrációs adatokból kikövetkeztethető értéket, s összességében is többszöröse, mint az eltűnteket és szökötteket is tartalmazó végeredmények. Nyilvánvaló, hogy ha aprólékosan megvizsgálánk ezt a kérdést, akkor sok esetben az derülne ki, hogy az újak nagy hányada valamilyen formában a „törzsökös lakosság”¹⁶ részét alkották, azaz nem beköltözők. A még ezután is fennmaradó rétegek érkezési helye további magyarázatokat igényelne, s féltő, hogy ezen a ponton már rejtélyekbe ütköznénk. Ezek feloldásához csak akkor juthatnánk némileg közelebb, ha számítógépen rendelkezésünkre állna az ország, de legalább a hódoltság eddig feldolgozott anyagának névkatasztere. Addig csak azt szögezhetjük le, hogy e szerény vizsgálat konkrét adatai a várttól meglehetősen eltérő eredményeket hoztak,¹⁷ akár a migráció nagysága, akár iránya terén.¹⁸

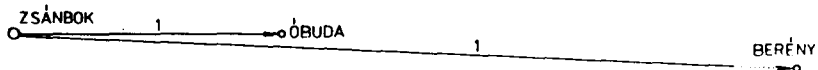
1. BUDA

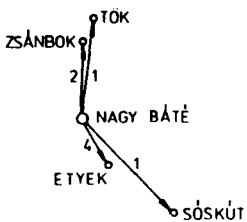
6. SZÁZHALOM

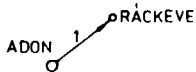
10. ZSÁNBOK

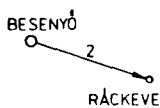
18. NAGY BÁTÉ

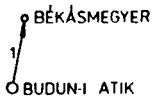
28. ADON

36. BESENYŐ

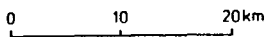
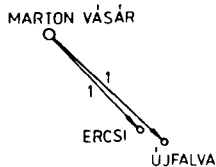
37. BUDUN-I ATIK

38. PENTELE

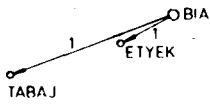

49. MARTON VÁSÁR

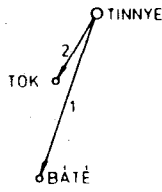

I. BUDA

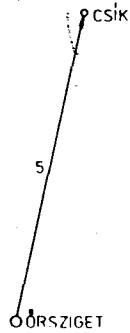
61 BIA

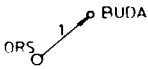
62 TINNYE

73 ÓRSZIGET

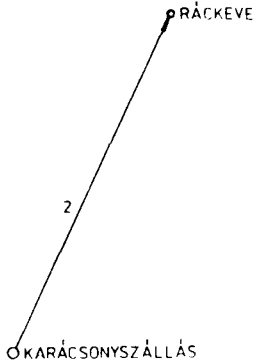
83 ŐRS

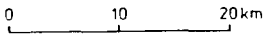
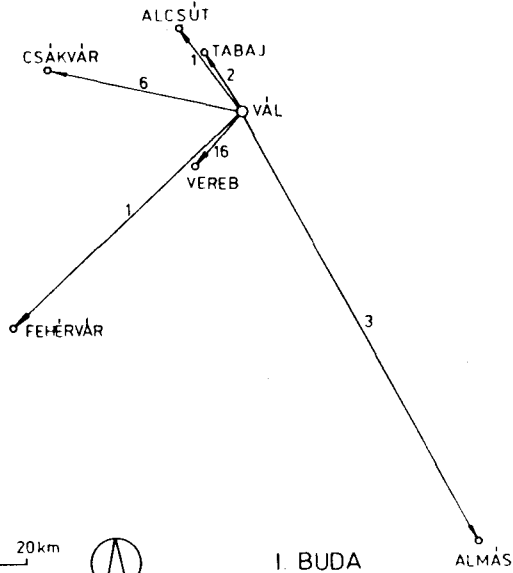
88 MADACSA

93 KARÁCSONSZÁLLÁS

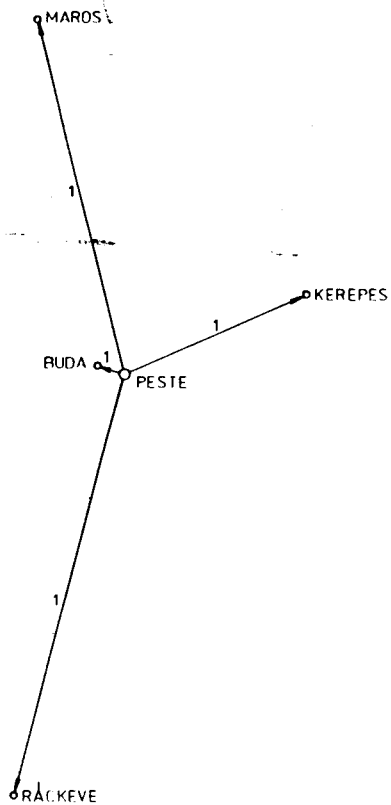
100 VÁL

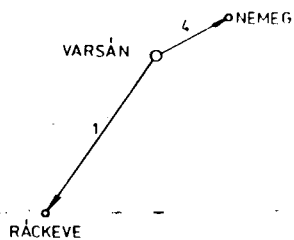
I. BUDA

ALMÁS

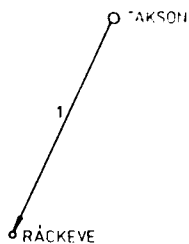
114. PESTE

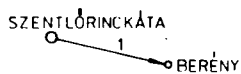
117. VARSÁN

118. TAKSON

127. SZENTLŐRINCKÁTA

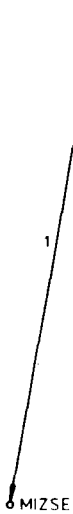
0 10 20 km

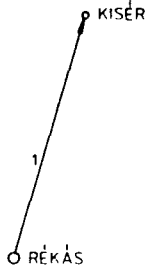
II. PEST

126. BÓDOGASSZONYKÁTA

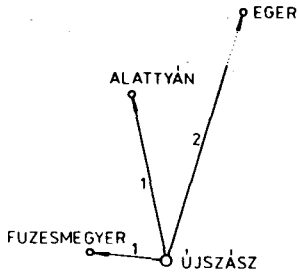
BÓDOGASSZONYKÁTA 3 → BERÉNY

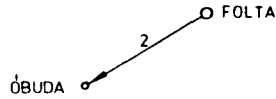
131. RÉKÁS

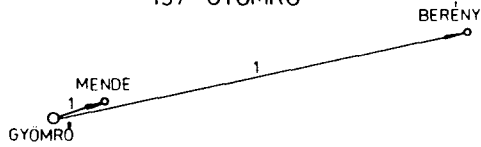
130. ÚJSZÁSZ

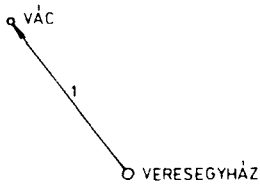
132. FOLTA

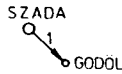
137. GYÖMRŐ

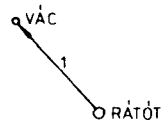
138. VERESEGYHÁZ

139. SZADA

140. RÁTÓT

0 10 20 km

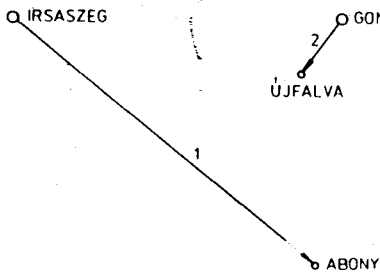

II. PEST

141 SZENTMIKLÓS

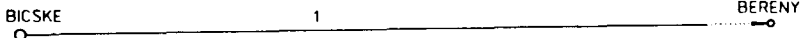
150 IRSASZEG

157 GONBA

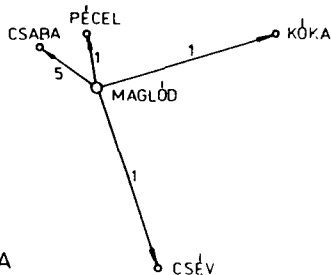
159 BICSKE

163 LACKHÁZ

186 MAGLÓD

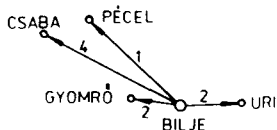
193 SÁRI

194 KISCSABA

195 BILJE

0 10 20 km

II. PEST

DAVID/A NÉPESSÉG VÁNDORMOZGALMA

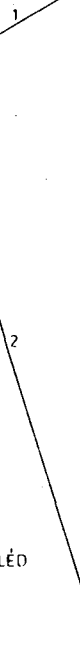
201 BESNYŐ

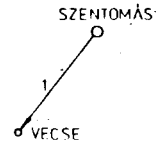
202 PÉCEL

PÉCEL

EGER

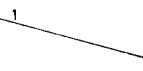
209 SZENTOMÁS

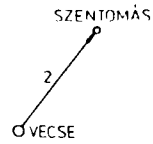
222 PÓDHARASZTI

PÓDHARASZTI

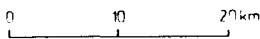
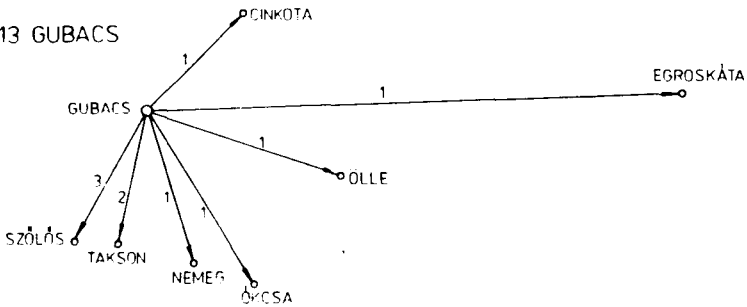
CEGLÉD

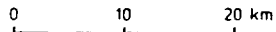
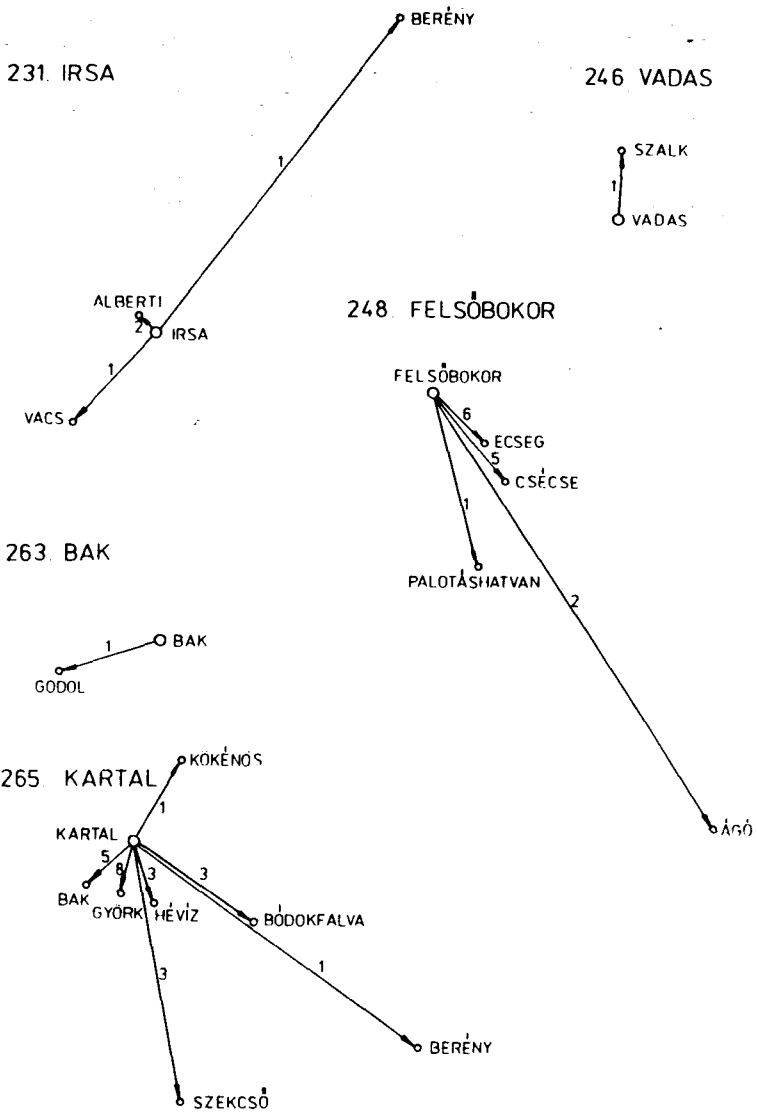
216 VECSE

213 GUBACS

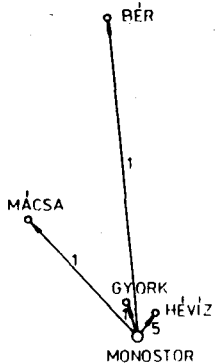

II PEST

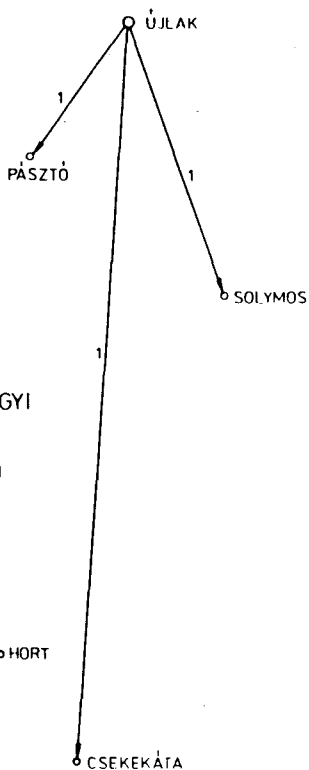

II. PEST

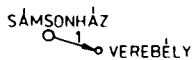
269 MONOSTOR

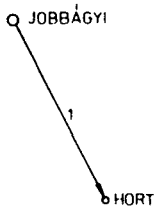
298 ÚJLAK

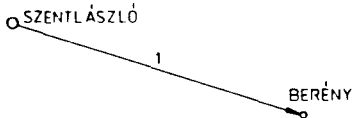
274 SÁMSONHÁZ

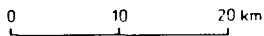
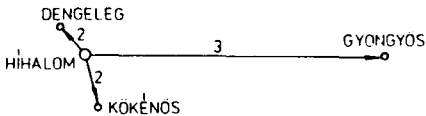
277 JOBBÁGYI

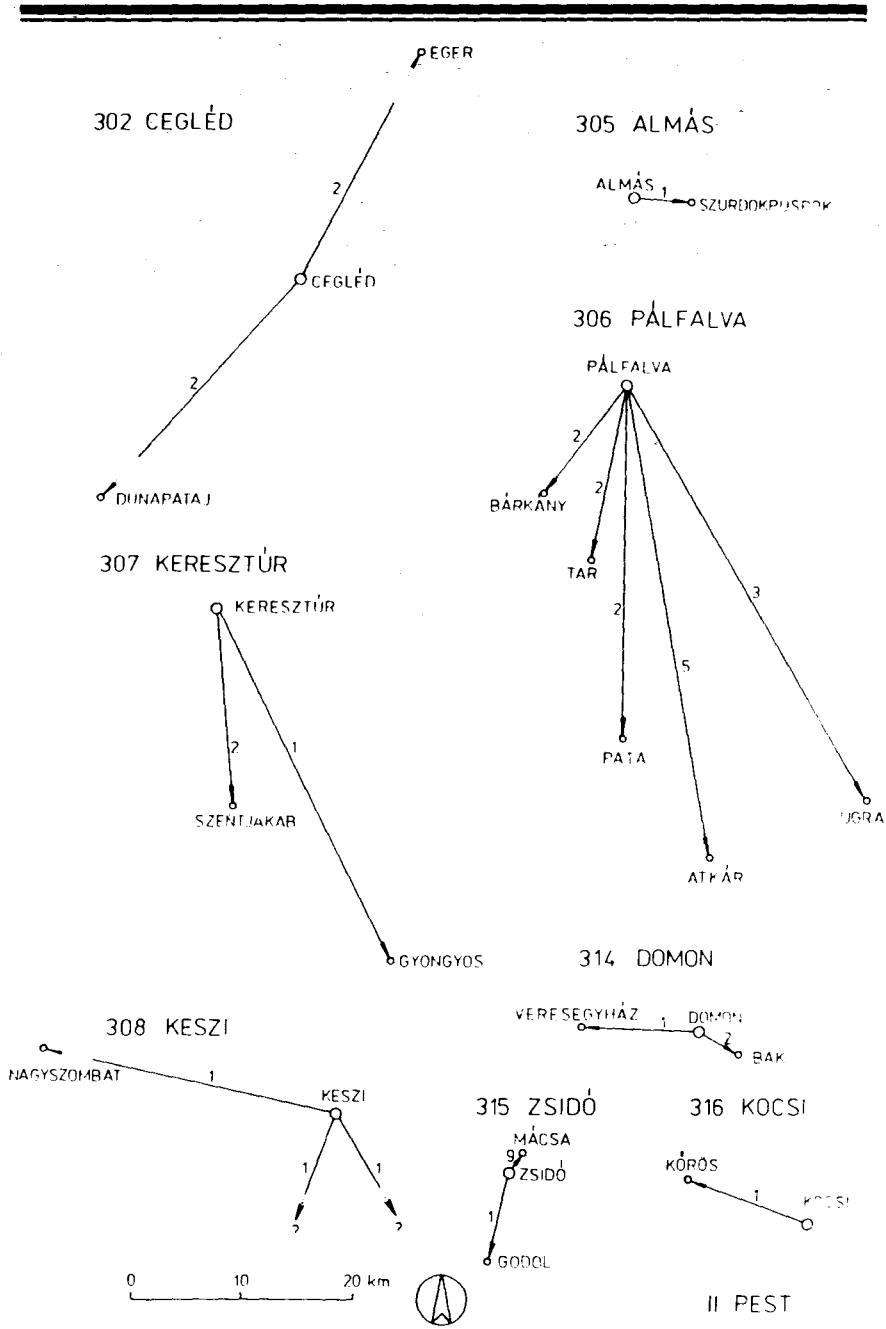
279 SZENTLÁSZLÓ

292 HÍHALOM

II. PEST

DÁVID/A NÉPESÉG VÁNDORMOZGALMA

342 FERENC SZÁLLÁS

FERENC SZÁLLÁS

345 MIZSE

MIZSE

5

SZABADSZÁLLÁS

2

KISSZÁLLÁS

349 LAJOS

352 PALÁDICS

LAJOS

HÉVÍZ

1

SZABADSZÁLLÁS

1

ABA

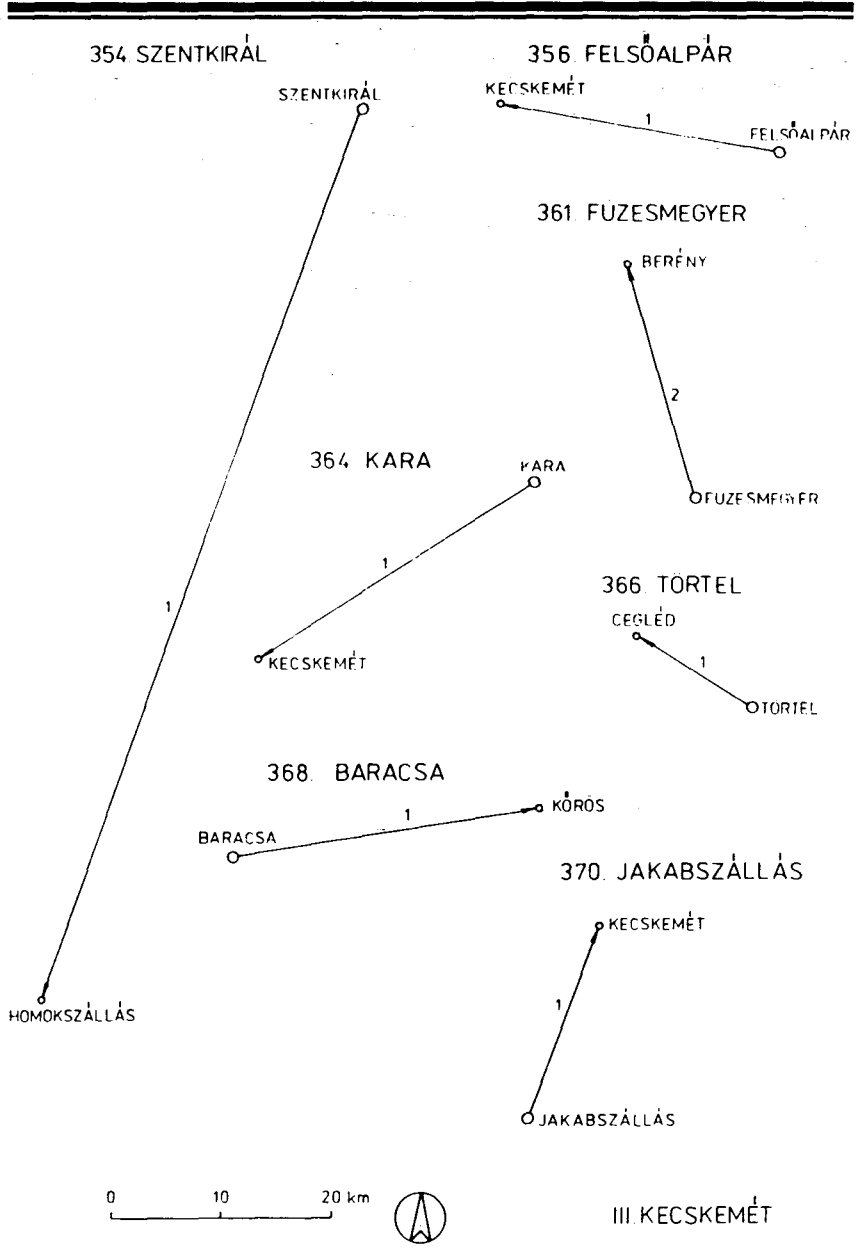
2

PALÁDICS

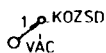
III. KECSKEMÉT

0 10 20 km

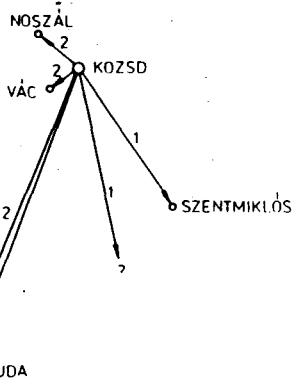

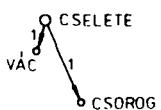
401 VÁC

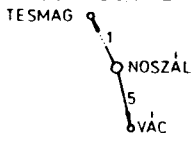
402 KOZSD

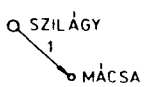
404 CSELETE

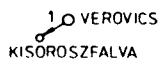
405 NOSZÁL

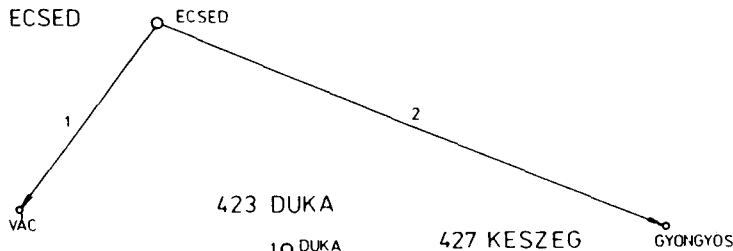
409 SZILÁGY

419 VEROVICS

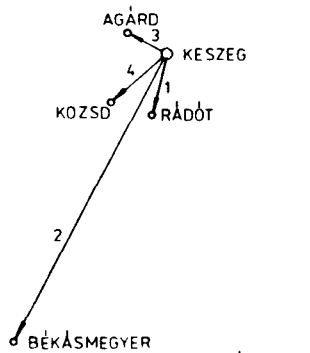
422. ECSSED

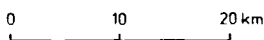
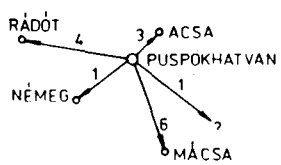
423 DUKA

427 KESZEG

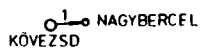

431 PUSPÓKHATVAN

IV VÁC

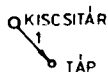
433 KÖVEZSD

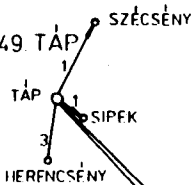
442 GÁRDON

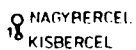
448 KISCSITÁR

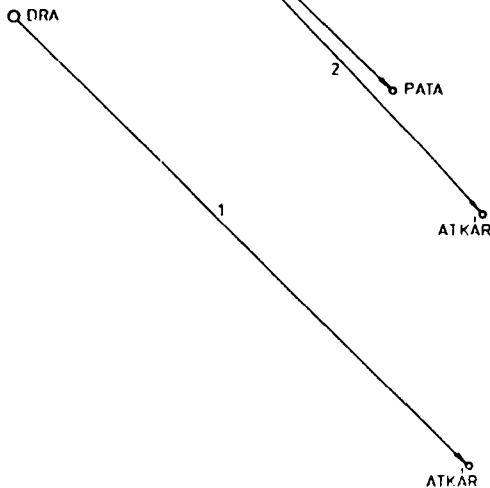
449 TÁP

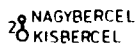
457 NAGYBERCEL

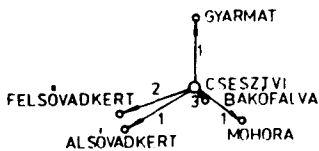
478 DRA

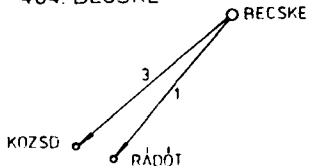
458 KISBERCEL

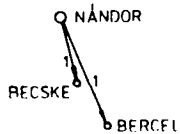
463. CSESZTVI

484. BECSKE

485. NÁNDOR

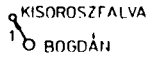

0 10 20 km

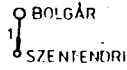

IV. VÁC

503 BOGDÁN

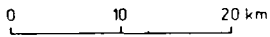
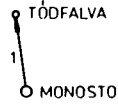
510. BOLGÁR

512 SZENTENDRI

517 MONOSTO

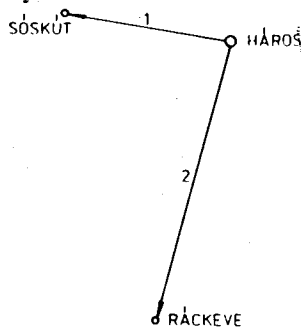

V. VISEGRÁD

539 SZENTMÁRTON

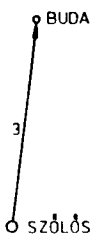
541 HÁROS

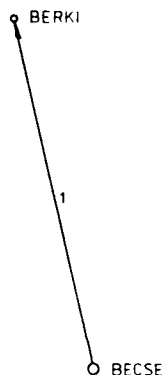
542 TÖKÖL

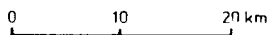
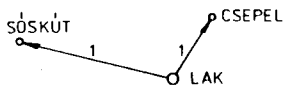
545 SZÖLŐS

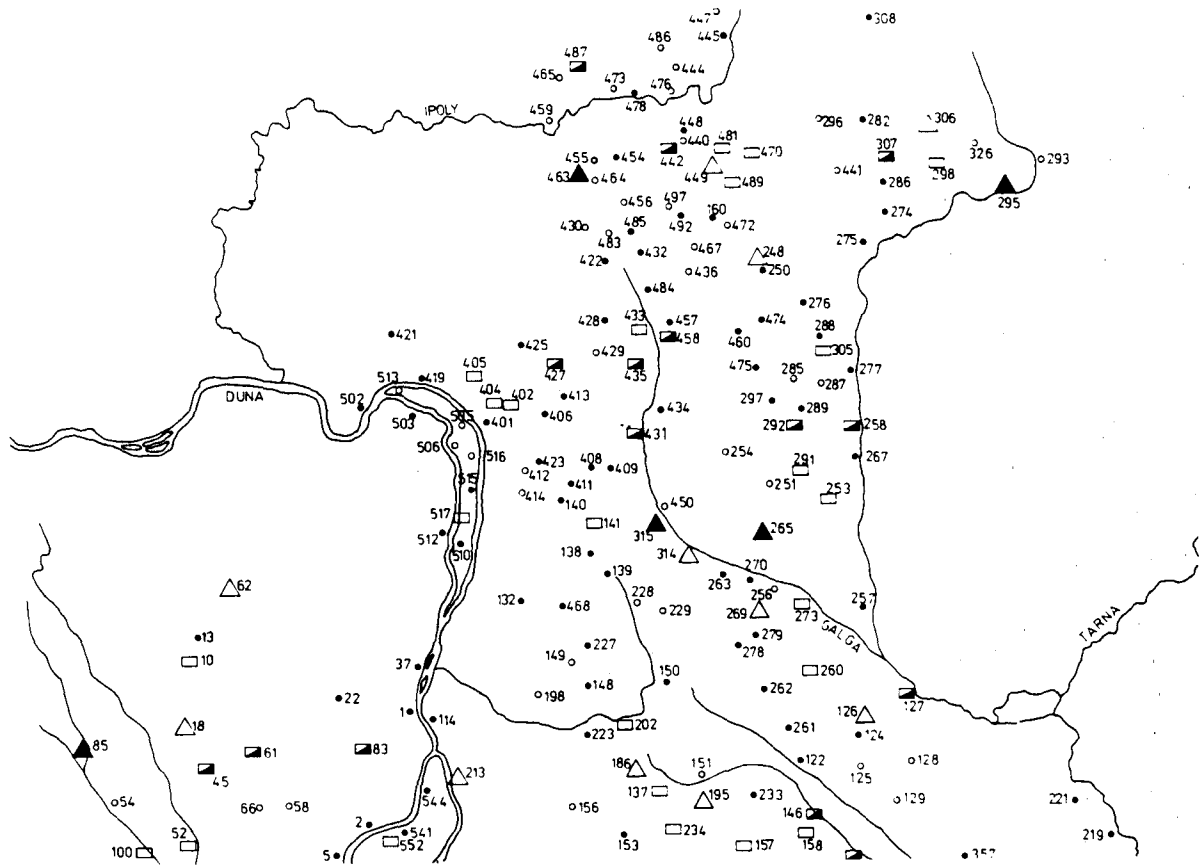
547 BECSE

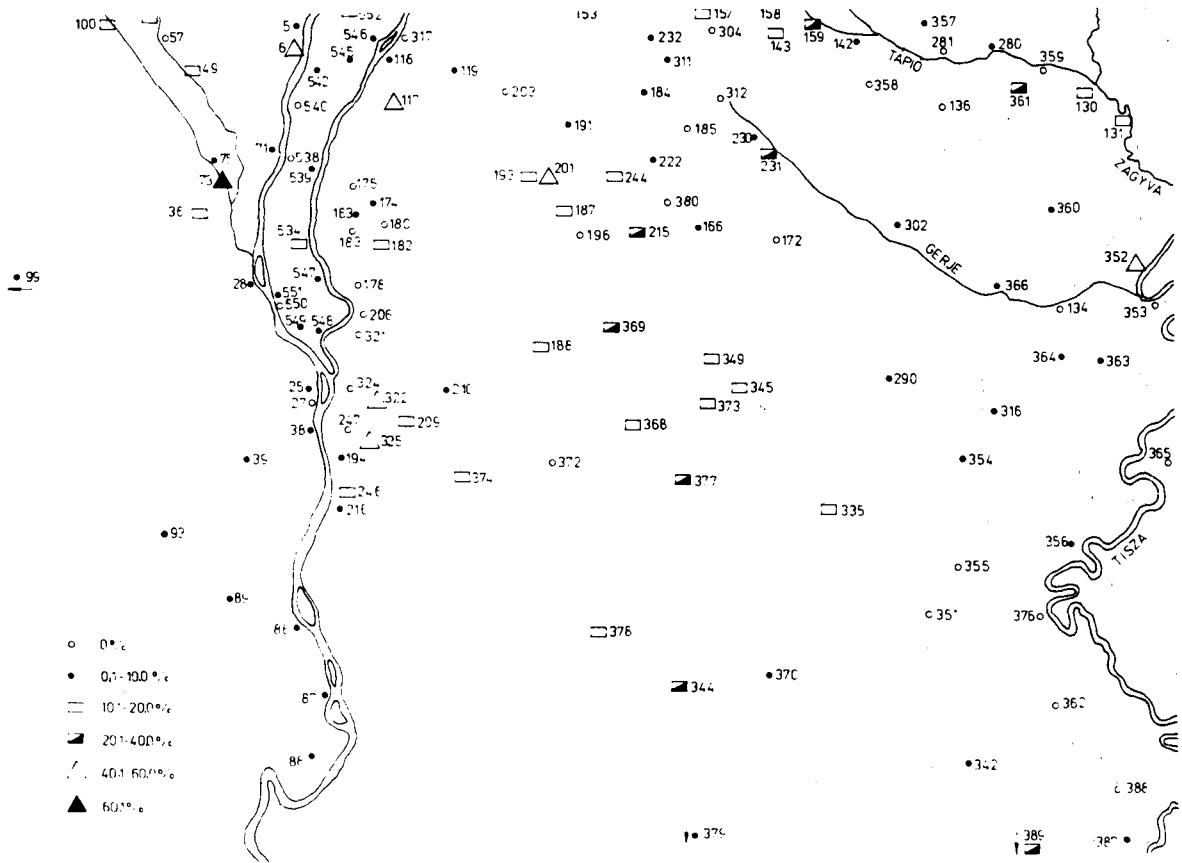

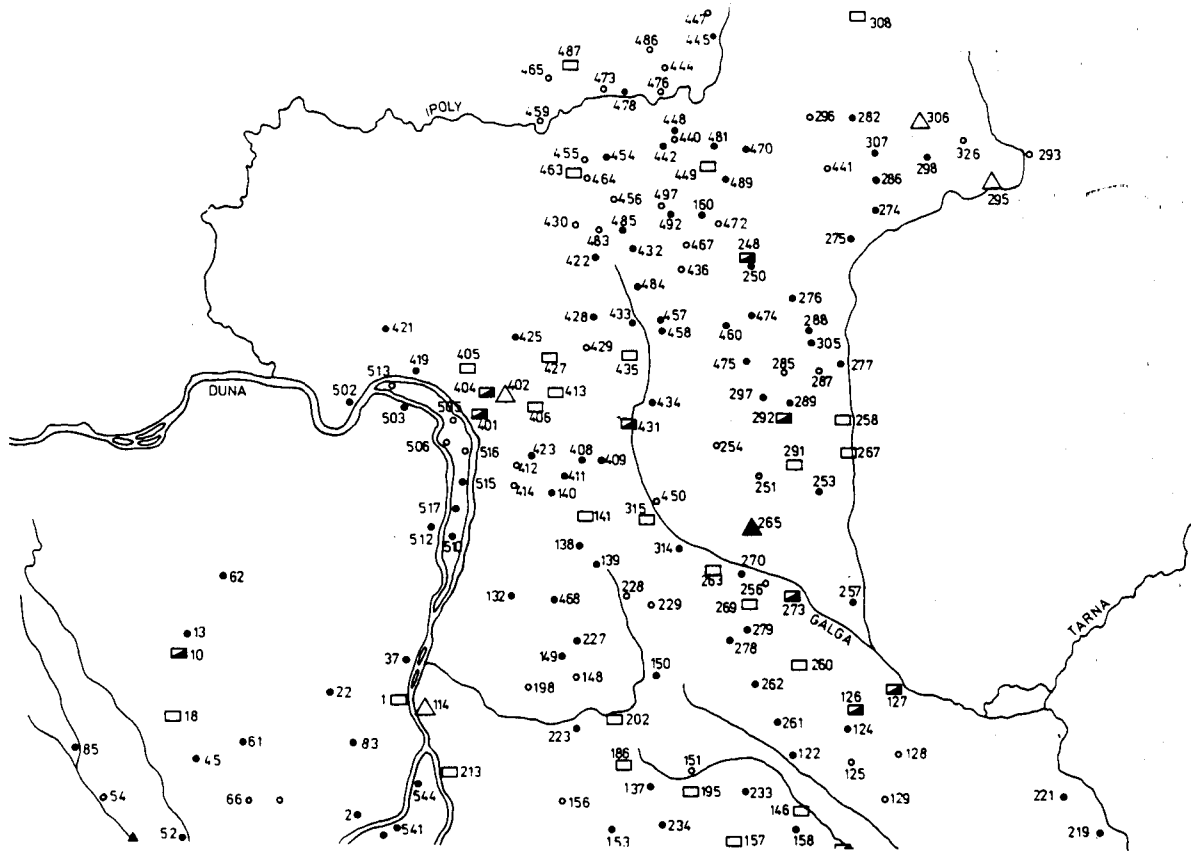
552 LAK

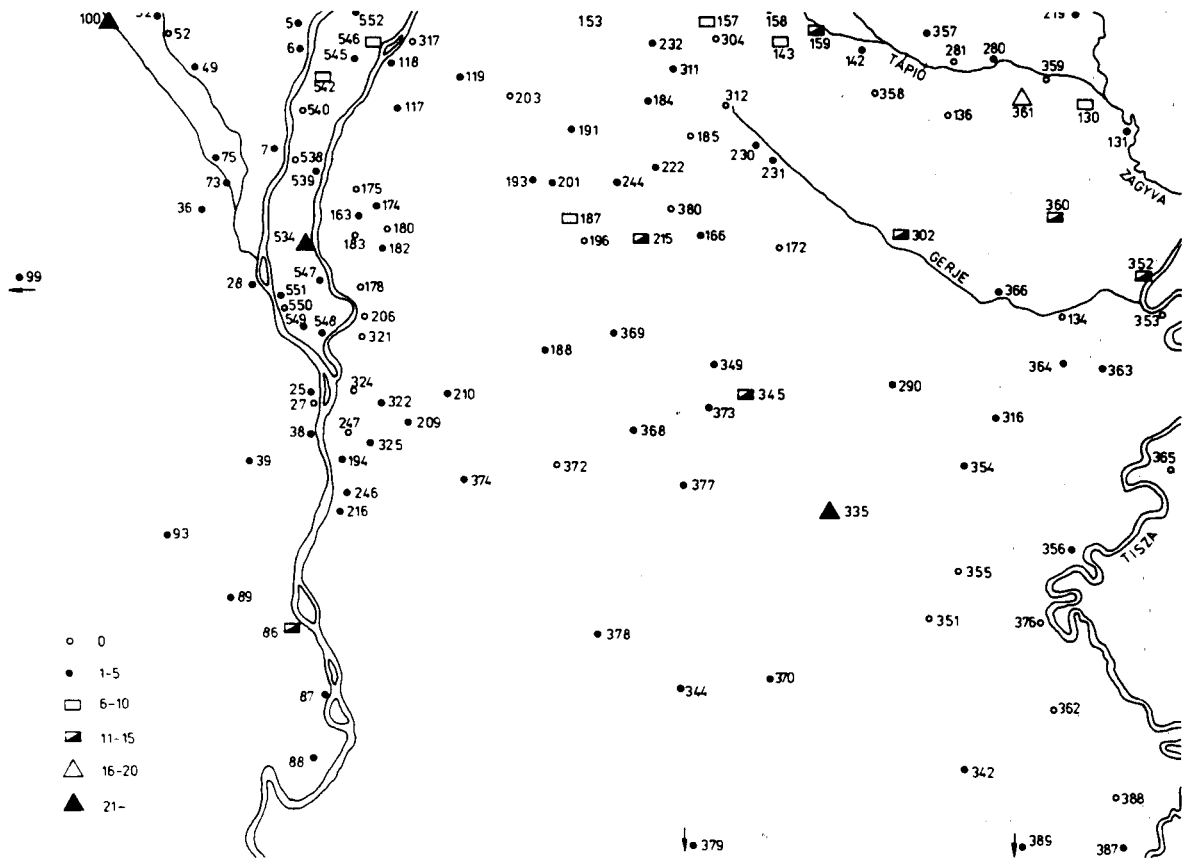

VI. KUVIN

JEGYZETEK

1 Lásd például: T. H. Hollingthworth, *Historical Demography. The Sources of History: Studies in the Uses of Historical Evidence*. New York, 1969.

2 Ömer Lütfi Barkan ugyan több úttörő és fontos tanulmányt szentelt a kérdéskörnek (pl. *Türk İktisat ve Maliye Tarihi İçin Kaynaklar: Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahripleri ve Hâkara Mahsus İstatistik Defterleri*: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası II/1, 1940, 20—59, II/2 1941, 214—247, illetve a francia részben kivonatosan 21—34, 168—179; *Essai sur les données statistiques des registres de recensement dans l'Empire Ottoman*: Journal of the Economic and Social History of the Orient 1, 1957, 9—36; *Notes sur les recherches de démographie historique existant en Turquie*. In: Actes du colloque international de démographie historique. Liège 1963, 317—324), azonban eredményei a 16. századi birodalmi össznépségre még további finomításra szorulnak. Az utóbbi években megélikültek a népesedéstörténeti vizsgálódások, s olyan munkák láttak napvilágot, mint például a *Continuity and Change in Late Byzantine and Early Ottoman Society* (Ed. by Anthony Bryer and Heath Lowry, Birmingham — Dumbarton Oaks, 1986) kötet, amelyben bizantinológusok és turkológusok együtt keresik a további lépés lehetőségét, a metodikai újat.

3 Maria N. Todorova egy már nyomtatásban lévő tanulmányában elég szembeszökő eltéréseket talál a Balkán egyes vidékein az egy fedél alatt élők számában (*Recent Research on Household and Family in the Balkans (15—19 Century)*. In: Festschrift E. Turczynski, München). Hüseyin Özdeğer szerint Bursa és környékén jelentősen nagyobbak voltak a családok falun mint városban (1463—1640 *Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*. Türk İktisat ve İctimaiyat Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayın No: 2, İstanbul, 1988, 51—59). Magam a Simontornyai szandzsákban igyekeztem közelítőleg meghatározni a vérségi családok nagyságát (*A Simontornyai szandzsák a 16. században*. Budapest, 1982, 51—57). Ebben az összefüggésben igen reménykeltőek a Eugénie Elifoğlu által felfedezett Kütahja környéki műszellem és piáde összeírások, amelyekben a gyerekek életkorát is feltüntették, s így több metszetben is ún. life-table-k összeállítására lesz mód (*Ottoman Defters Containing Ages of Children: A New Source for Demographic Research*: Archivum Ottomanicum IX, 1984, 321—328.).

4 Suraiya Faroqi az Ankara szandzsákban 10—12%-ra teszi a 16. századi városi népséget (*Ankara ve çevresindeki arazi müllüyetinin ya da insan-toprak ilişkilerinin değişimi*. In: Tarih içinde Ankara. Eylül 1981 seminer bildirileri. Derleyen Erdal Yavuz — Ümit Nevzat Ügürel, Ankara, 1984), ezzel szemben a magyarországi hódoltságban körülbelül még egyszer annyian éltek, „város”-nak jelzett településeken, de helyenként, például a Szekszárdi szandzsákban ez az érték 40%-főlt volt (vö. Dávid Géza, *Demographische Veränderungen in Ungarn zur Zeit der Türkenherrschaft*: Acta Historica, 1988, sajtó alatt).

5 Káldy-Nagy Gyula adta ki: *A Budai szandzsák 1559. évi összeírása* (Pest Megye múltjából 3. [Szerk. Lakatos Ernő]). Budapest, 1977. A továbbiakban az e munkából vett adatokat külön nem jelzem. Az egyes helynevek előtti számok a szóban forgó forrásközlésben lévőkkel azonosak.

6 Például a budai náhijéhoz tartozó Nagy Báté faluban (No. 18) 1546-ban 15 főt írtak össze. Közülük 1559-ig 4-en meghaltak, 8-an pedig ismert helyre költöztek, s eközben 3) addig nem regisztrált személy került a defterbe — a korábbi családok sarjai. Mégis, az 1559-es összesítés így hangzik: „A régi összeírtak száma 15, meghalt 5, jelen van 10, az újonnan találtak száma 3”. A pesti náhijében fekvő Bódogasszonkátán (No. 126) az 1546-ban felsorolt 25 lakosból 13 év alatt 8-an haltak meg, 7-en szöktek meg és 7-en távoztak pontosan megjelölt helyre — a mérleg pedig így szól: „A régi összeírtak száma 25, meghalt 15, jelen van 10, újonnan összeírtak száma 2”. — Minthogy a tahrir-deftereknek egy-két kivételtől eltekintve semmiféle módunk nincs annak ellenőrzésére vagy bemérésére, hogy a 10 éves elvet mennyire vették figyelembe, jobb híján azt fogadjuk el lényeges helyzetnek, amit az adott összeírás éppen tükröz.

7 Az összehasonlítást az alábbi kiadvány alapján végeztem el: Dr. Gyula Káldy-Nagy, *Kanuni devri Budin tahrir defteri (1546—1562)*. Ankara, 1971.

8 Az 1559-ben és 1562-ben egyaránt új lakhelyén szereplőket ebbe a kategóriába soroltam.

9 Bizonytalannak minősül néhány nem azonosítható vagy nem olvasható nevű települést célul választó személy, illetve a többszáz lakosú városokban megtelepülők, akiknél nem volt lelkiérem utána járni, hogy tényleg bejegyezték-e ott őket (számuk szerencsére igen alacsony).

10 Közülük néhány főről 1559-ben ugyan azt állították, hogy a szandzsákon kívülre ment, mivel azonban 3 évvel később még mindig régi tartózkodási helyükön tűnnek fel, e csoportba kerültek.

11 A családők és az összeírtak számát (C és D) Káldy-Nagy Gyula egy másik munkájából vettük: *A Budai szandzsák 1546—1590. évi összeírásai. Demográfiai és gazdaságtörténeti adatok* (Pest megye múltjából 6. Szerk. Egey Tibor). Budapest, 1985.

12 Vái 1559-ben faluként lett összeírva, ám máskor városnak tartották, s minthogy nagysága is indokolja, inkább ezt a minősítést fogadtuk el.

13 Mészáros László, *Kecskemét gazdasági élete és népe a XVI. század közepén*: Bács-Kiskun Megye Múltjából II, 1979, 188—200.

14 A térképek készítéséhez Káldy-Nagy Gyulának a 19. jegyzetben említett munkájához csatolt térképet vettük alapul, illetve a szandzsákon kívül eső helyeket *A Magyar Népközsárság helységnevére 1973.* (Budapest é. n.) térkép mellékletéből egészítettük ki, minthogy annak léptéke csaknem azonos.

15 A szóban forgó 280 faluban 7080 családfőt vettek számba, tehát helységenként átlag 25,3-at, ami 5-tel szorozva 126 főt ad.

16 Ezt a kifejezést Mészáros László alkalmazza: *i. m.* 188. Magam is valami hasonlóból indultam ki, amikor a Simontornyai szandzsák vándormozgalmát próbáltam meg felmérni. *A Simontornyai szandzsák, 57—61.*

17 Elég általános feltételezés volt a magyar történeti szakirodalomban, hogy a hódoltság népe nagy tömegben települt át a királyi Magyarországra.

18 Hasonló vizsgálatokat megengedő anyagunk sajnos csupán a Hatvani szandzsákra nézve van: *Isztanbul, Başbakanlık Arşivi, Tahrir Defteri. No. 318.*